

Herbert Paul Grice

**TANULMÁNYOK
A SZAVAK ÉLETÉRŐL**

Gondolat Kiadó
Budapest, 2011

A kötet kiadását az NMHH Médiatanácsa
és a Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap támogatta

Szerkesztette
BÁRÁNY TIBOR és MÁRTON MIKLÓS

Fordította
BÁRÁNY TIBOR (6–7., 14–15., 18.), GYARMATHY ZSÓFIA (8–9., 17.),
KOMLÓSI ANDREA (16.), MÁRTON MIKLÓS (*Előszó*, 1–5.),
MRÁZ ATTILA (10–11., *Retrospektív utószó*), RÉZ ANNA (13.),
VERES MÁTÉ (12., 19.)

A fordítást szakmailag ellenőrizte (1–7., 14–15., 17–18.) és az utószót írta
ZVOLENSZKY ZSÓFIA

Bárány Tibor a fordítások elkészítése és a kötet szerkesztése során
az MTA–TKI támogatásában részesült.

Copyright © 1989 by the President and Fellows of Harvard College
© Fordítók, 2011

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

www.gondolatkialdo.hu
gondolatkialdo.blog.hu
facebook.com/gondolatkialdo
twitter.com/gondolatkialdo

A kiadásért felel Bácskai István
Szöveggondozó Békési Bernadett
Műszaki szerkesztő Pintér László
A borítót Czákó Zsolt sorozatterve alapján Pintér László tervezte
Tördelő Lipót Éva
Nyomta és kötötte Akaprint Nyomda
Felelős vezető Freier László

ISBN 978 963 693 278 0
ISSN 2060-1867

„Társalgás és logika” kétszer két évtized távlatából

ZVOLENSZKY ZSÓFIA

A *Tanulmányok a szavak életéről* (a továbbiakban: *Szavak élete*) magyar kiadására bő húsz évet kellett várnunk. A könyv 1989-es angol nyelvű megjelenését a szerző, Herbert Paul Grice (1913–1988) már nem érthette meg – épp csak arra maradt ideje, hogy végigkísérje tanulmányainak kötetbe szerkesztését, és retrospektív utószót írjon hozzájuk.

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy már magát az angol kiadást is bő húsz év várakozás előzte meg: a szerző „Társalgás és logika” címmel 1967-ben tartotta meg híressé vált előadásait a Harvard Egyetem nagy presztízsű William James-előadás-sorozatának keretében. A „Társalgás és logika” új alapokra helyezte nemcsak a nyelvfilozófiát és a szemantikát, de éppígy a pragmatikát és a kommunikációelméletet is, ám az 1989-es kötet megjelenéséig az előadások anyaga csak „szamizdat” másolatok formájában terjedt. A helyzeten nem sokat javított a részleteket közlő egyik-másik tanulmány megjelenése sem¹ – ezeket külön-külön olvasva ugyanis nem állt össze a Grice által festett átfogó kép a jelentésről és a kommunikációról. A *Szavak élete* továbbá hét, korábban már publikált és öt, addig publikálatlan tanulmányt tartalmaz, mely utóbbiak közül több is érdekes és fontos előzménye vagy továbbgondolása a William James-előadásokban elhangzottaknak.²

A *Szavak életének* fő vonzereje, valamint a grice-i életmű legmeghatározóbb komponense egyértelműen a „Társalgás és logika” előadás-sorozatból és a hozzá kapcsolódó tanulmányokból kirajzolódó *jelentéselmélet és kommunikációelmélet*. E két elmélet alapozta meg Grice *hétköznapi nyelvhasználatra fókuszáló elemzési módszerét*, amelyet a szerző számos más például észleléssel, etikával, racionalitással kapcsolatos írásaiban is alkalmazott.³ Tanulmányom I. részében ezt a módszert

¹ Grice II. William James-előadása két változatban is megjelent korábban: Grice 1975b, 1975c; kisebb módosításokkal a 2. fejezetben olvasható. A III. előadás korábban megjelent változata Grice 1978, amely kisebb módosításokkal a 3. fejezetben olvasható. A VI. és VII. előadásból közölt részleteket Grice 1969b, ennek fontos kiegészítésekkel bővített változata az 5. fejezet. A VIII. és IX. előadásból közölt részleteket Grice 1968, ennek fontos kiegészítésekkel bővített változata a 6. fejezet. (Lásd Neale 1992, 515.)

² Lásd a 14–18. fejezetet.

³ Ez a tagolás két egymást átfedő csoportba rendezi a kötet tanulmányait: az 1–7. és a 14–18. fejezet a jelentés- és kommunikációelmélettel foglalkozik, az 5–16. és a 18. fejezetben

járóm körül, és kitekerek Grice életrajzára, a *Szavak életének* történeti kontextusára, a II–IV. részben pedig a grice-i jelentéseméletet és kommunikációelméletet, azok viszonyát és az általuk inspirált vitákat mutatom be. E kísérőtanulmány átfogó célja, hogy a releváns összefüggések és a háttér elemzése révén a filozófiában jártasabb vagy járatlanabb olvasót egyaránt segítse abban, hogy a kissé nehézkes nyelvezettel (ez nem a fordítókon múlt!) és szerkezetben megírt tanulmányokból számára is kibontakozzanak Grice maradandó és briliáns gondolatmenetei.

I. A HÉTKÖZNAPI NYELV NEM HÉTKÖZNAPI FILOZÓFUSA ÉS A FOGALMI-NYELVI ELEMZÉS MÓDSZERE

Paul Grice igazi oxfordi filozófus volt. Három évtizedet töltött az Oxfordi Egyetemen 1931 és 1967 között, először hallgatóként, majd oktatóként. Mindössze a második világháború éveiben volt távol, amikor is a Brit Királyi Tengerészet szolgálatában állt. A háború végén a szolgálatból visszatérő fiatal filozófusnemzedék – részben Grice, de sokkal inkább Gilbert Ryle, J. L. Austin és P. F. Strawson – hatására igencsak felpeszsdült az oxfordi filozófiai élet. Egészen addig a 20. század filozófiai fejleményei – Bertrand Russell, G. E. Moore és Ludwig Wittgenstein cambridge-i munkássága, valamint a Bécsi Kör filozófusainak nézetei – alig-alig jutottak el Oxfordba, ahol a filozófiát 1946-ig nem is vehették fel önálló szakként a hallgatók. Vagy a klasszika-filológiai tanulmányok („Greats”) részeként, klasszikus szerzőkre koncentrálnak tanulhattak filozófiát, ezt választotta Grice mellett Austin is, vagy pedig gazdaságtannal és politológiával társítva („Modern Greats”), ahogy például Ryle és Strawson tette. 1946-ban az akkor negyvenes éveiben járó Ryle elérte, hogy Oxfordban önálló filozófia szakot indítsanak. 1947-ben Ryle átvette Moore-tól a már akkor is meghatározó angol nyelvű filozófiai szaklap, a *Mind* főszerkesztői posztját, és arra biztatta az oxfordi filozófusokat, hogy a *Mind* hasábjain publikáljanak, és vitatkozzanak egymással. *A szellem fogalma* című, 1949-ben megjelent könyvében Ryle hétköznapi és filozófiai nyelvhasználatunk komoly, alapos elemzését javasolta, mert szerinte e módszer segítségével rávilágíthatunk egy kategóriahibára („test” vs. „elme”), amely Descartes óta tévedésben tartja a filozófusokat.

A második világháborúból visszatérve az akkor harmincas éveiben járó J. L. Austin továbbfejlesztette Ryle módszerét, elindítva ezzel az ún. „hétköznapi nyelv filozófiája” irányzatot, amelyet „oxfordi iskolának” vagy „oxfordi filozófiának” is szoktak hívni, és amely a hétköznapi emberek nyelvhasználatának elmélyült vizsgálatát, elemzését tűzte ki célul.⁴ (A hétköznapi nyelv filozófiája részben néhány

pedig a hétköznapi nyelvre fókuszáló elemzési módszer alkalmazásának lehetünk szemtanúi. Tanulmányom nem tér ki a kötetben kakukktójásként szereplő, viszonylag kevés visszhangot kiváltó 19. fejezetre, a Platón *Államának* egyes metafizikai témáiról írt tanulmányra.

⁴ Ekkortájt (1946-ra) készült el Ludwig Wittgenstein *Filozófiai vizsgálódások* (1953/1998) című könyve, amely szintén a hétköznapi nyelvhasználat vizsgálatára fókuszált. A hétköznapi nyelv filozófusainak optimizmusával ellentétben Wittgenstein nem gondolta, hogy e megkö-

korábbi, igencsak eltérő megközelítés ellenreakciójaként született meg. Elsősorban a Bécsi Kör filozófiájáról, a logikai pozitivizmusnak nevezett irányzatról van szó, amelynek képviselői a tudományos elméletek céljainak megfelelő ideális nyelv és logika megalkotására koncentráltak.) A negyvenes évek végétől Austin rendszeres szombat délelőtti találkozókat rendezett kollégáinak és hallgatóinak, amelyeken Grice is részt vett.⁵ Változatos témák kerültek terítékre: Arisztotelész *Etikája*, Gottlob Fregétől *Az aritmetikai alapjai* (amelyet maga Austin fordított angolra), Ludwig Wittgensteintől a *Filozófiai vizsgálódások*, Noam Chomskytól a *Szintaktikai szerkezetek*, sőt különféle játékszabályok tanulmányozása (a célból, hogy többet tudjunk meg a nyelvi kifejezések használati szabályaival kapcsolatban).⁶ Ezek a Grice által később „Játékkör”-nek⁷ hívott szombat délelőtti lakásszemináriumok váltak az „oxfordi iskola” fő műhelyeivé – bár szerinte „nem volt szó »iskoláról«, nem voltak dogmák, amelyek összefogtak minket, ahogyan például (...) a logikai pozitivizmus iskolája hajthatatlan (vagy *majdnem* hajthatatlan) elszántsággal hirdette, hogy csak az tartalmas és értelmes, ami verifikálható” (Grice 1986b, 50). Austin 1955-ben (Grice előtt tizenkét évvel) tartotta meg William James-előadásait *Tetten ért szavak* címmel a Harvard Egyetemen, s itt fogalmazta meg a hétköznapi nyelv filozófiájának emblematikus elméletét, a beszédaktus-elméletet. Austin 1960-as halálával a Játékkör vezetése Grice-ra szállt át. Addigra azonban már csökkenőben volt a hétköznapi nyelv filozófiáját övező lelkesedés és lendület.

Grice azonban számos tekintetben más utat járt be, mint oxfordi kollégái. 1967-ben Kaliforniába költözött, és a Berkeley Egyetem professzoraként tanított haláláig. Bár ő is a hétköznapi nyelv elemzésére támaszkodó fogalmi elemzés általános módszerét alkalmazta, már az 50-es évektől számos ponton bírálta oxfordi kollégáinak téziseit és megközelítését: Austint és Ryle-t a hétköznapi nyelvi megfontolások helye és szerepe kapcsán; Strawson a logikai konnektívumok és a határozott leírások jelentése kapcsán; Geoffrey Warnockot (és Austint) pedig az észleléssel kapcsolatos nézetei miatt; John Searle-t – Austin és Strawson tanítványát, a hétköznapi nyelv filozófiájának második generációjához tartozó amerikai filozófust – az austini beszédaktus-elméletet továbbfejlesztő könyvében⁸ kifejtett jelentésemellete kapcsán.

zelés segítségével szisztematikus elmélethez juthatunk. A 20. századi ún. analitikus filozófia (többek közt a logikai pozitivizmus, Wittgenstein filozófiája, a hétköznapi nyelv filozófiája) történeti összefoglalásáról magyarul lásd Eszes–Tózsér 2005.

⁵Néhány további résztvevő: Stuart Hampshire, R. M. Hare (mindketten morálfilozófusok), a jogfilozófus H. L. A. Hart, a Wittgenstein-kutató David Pears, valamint az Austin írásait (többek közt a *Tetten ért szavak* és a *Sense and Sensibilia* kéziratait) később posztumusz kiadás alá rendező James Urmson és Geoffrey Warnock.

⁶Hacker 1996, 151.

⁷Grice 1986b, 51, 11. tanulmány 167.

⁸Searle 1969/2009.

Mielőtt azonban részletesebben is szemügyre vennénk, hogyan bírálta a szerző egykori oxfordi kollégáit, röviden vizsgáljuk meg Grice kommunikációelméletét és az általa bevezetett „társalgási implikátúra” (TI) fogalmát!

Grice *kommunikációelmélete* egy igencsak hétköznapi megfigyelésből indul ki: amit a szavainkkal kommunikálunk/sugallunk/implikálunk, gyakran túlmutat azon, amit mondunk. Képzeljük el, amint ketten ácsorognak egy kisállat-kereskedés előtt:

kislány: Apa, kaphatok egy nyuszit?

apa: A nyulak a mezőn érzik jól magukat, nem pedig a belvárosban.

Az apa a nyulak élőhely-preferenciáiról beszélt; a kimondott mondat azonban az adott helyzetben azt is sugallta/kommunikálta/implikálta, hogy a kislány nem kaphat nyulat. Grice szavaival: az adott helyzetben az apa mondott valamit (ahol a *mond* szintje „a nyelvi elemek konvencionális jelentésével áll szoros kapcsolatban” – 29⁹), és ezzel létrehozott egy úgynevezett *társalgási implikátúrát*:¹⁰ az apa a megnyilatkozás révén azt implikálta, hogy a kislány nem kaphat nyulat. Grice szerint a hétköznapi nyelvhasználat sokrétűségének vizsgálata megköveteli a TI-k azonosítását, amelyek az adott társalgási kontextusban általános – a használt szavak jelentésétől független – kommunikációs normák, elvárások révén jönnek létre. (Beszélgetőpartnerünktől elvárjuk például, hogy tartsa szem előtt a társalgás céljait, témáját, és legyen együttműködő – informatív, releváns.) *A TI-kre nem szemantikai* (a jelentéssel kapcsolatos), *hanem pragmatikai* (a kommunikációs normákkal kapcsolatos) *magyarázatot kell adnunk*.

Amennyiben arra keressük a választ, hogy szavaink, mondataink *mit jelentenek* (hamarosan meglátjuk, hogy ez egészen más kérdés, mint amellyel Grice jelentéselmélete foglalkozik!), akkor világosan meg kell határoznunk, mi része a jelentésnek, és mi nem.¹¹ Például ha kimondjuk:

(1) Van olyan nyúl, amely kedveli a belvárost,

⁹ A külön bibliográfiai hivatkozás nélkül álló oldalszámok mindig a jelen kötetre vonatkoznak.

¹⁰ Számos pragmatikával foglalkozó nyelvész és kognitív tudós alapvető kiindulópontként használta Grice kommunikációelméletét, így például Horn 1984, 1989; Levinson 1983, 2000; Sperber–Wilson 1986. Grice-t a nyelvészek részben nyelvésznek tekintették (ugyan Grice maga nem gondolta így, erről lásd Chapman 2005, 7, 186–187). A grice-i kommunikációelmélet kettős – filozófiai és nyelvészeti – hatását tükrözi a véletlenül kétszeresen, szimultán megjelentetett 2. fejezet, az egyik (1975c) egy nyelvészeti kötetben, a másik (1975b) egy filozófiában.

¹¹ A 3–4. és a 17. tanulmányban Grice egyértelműen a „mit jelent?” kérdésre keresi a választ.

jellemzően azt kommunikáljuk, hogy

(2) van olyan nyúl, amely nem kedveli a belvárost,

vagy legalábbis azt, hogy a beszélőnek nincs információja az ellenkezőjéről, vagyis arról, hogy

(3) minden nyúl kedveli a belvárost.

Ha tudom, hogy (2) hamis, vagyis ha tudom, hogy (3) igaz, nem lenne helyes kimondanom (1)-et. Kérdés, hogy miért: miféle helytelenséggel van dolgunk? Grice szerint kétféle helytelenséggel kell számolnunk: az egyik esetben a megnyilatkozással *szemantikai* probléma van (például az, hogy hamis); míg a másik esetben *pragmatikai* (például hogy a beszélő nem tartotta be a kommunikációs normákat, elvárásokat). Amikor (1)-et úgy mondom ki, hogy közben pontosan tudom, hogy (3) igaz, akkor igazat mondtam, tehát nem merül fel szemantikai probléma; pragmatikai viszont annál inkább, ugyanis nem vagyok együttműködő beszélgetőpartner, aki kellőképpen informatív módon fogalmaz; ha az volnék, akkor az erősebb (3)-mal állnék elő a gyengébb (1) helyett. Félrevezető módon jártam el: létrehoztam egy hamis TI-t (tudniillik hogy nem tudom, (3) igaz-e). Ha történetesen együttműködő beszélgetőpartner vagyok, akkor is ugyanez a TI jön létre – ám ilyenkor nem ismerem (3) igazságértékét, ezért nem jelent semmilyen problémát, hogy korlátozott ismereteim okán csupán a gyengébb állítást mondom ki. Mindez azonban egyáltalán nem érinti (1) *konvencionális jelentését*: (1) igazsága összeegyeztethető (3) igazságával, s így (2) hamisságával is. Általánosabban: a „van olyan *A*, ami *B*” formájú mondatok jelentésének nem része, hogy „van olyan *A*, ami nem *B*”.¹²

A TI-k fogalma komoly segítségünkre lehet, ha – az oxfordi filozófia szellemében – a *nyelvhasználatra fókuszáló fogalmi elemzési módszer* segítségével próbálunk megoldani bizonyos filozófiai problémákat. Grice átfogó háttérelmélet dolgozott ki a nyelvről és a kommunikációról; e háttérelmélet alapján meghatározhatjuk azokat a kritériumokat, melyek révén eldöntjük, mi része a konvencionális jelentésnek, és mi nem (mi számít például „pusztán” TI-nek). Grice szerint egy ilyen háttér mellett fogalmi elemzéseket hajthatunk végre. Például: (i) a szavak jelentését annak alapján elemezhetjük, hogy a beszélők mit értenek a szavaikon az egyes megnyilatkozások során;¹³ (ii) a megnyilatkozások jelentését, más szóval a beszélői jelentést (amit a beszélők a szavaikon értenek – *what speakers*

¹² Grice konklúziója egybecseng számos korábbi logikuséval, például már J. S. Mill (1868, 210) is felhívta rá a figyelmünket, hogy ügyelnünk kell a logika és a nyelv használata közötti különbségre. Ám Grice volt az első, aki szisztematikusan magyarázattal állt elő a konvencionális jelentés és a nyelvhasználat kapcsolatára.

¹³ Lásd a 6. és a 7. fejezetet.

mean) pedig a beszélők szándékai alapján.¹⁴ E két elemből tevődik össze Grice *jelentésemélete*.

Ezt az elemzési módszert alkalmazta később Grice az „érv” és az „érvelés”, a „racionális lény” és a „racionális cselekvés” fogalmaira „Aspects of Reason” címmel 1979-ben Oxfordban tartott John Locke-előadásai során (Grice 2001); valamint az „érték” és a vele kapcsolatos fogalmak (például: „boldogság”, „értékítélet”, „morális érvelés”) elemzésére az 1983-as „The Conception of Value” címmel tartott Carus-előadásában (Grice 1991).¹⁵ A Grice életében megjelent írások száma nem éri el a húszat,¹⁶ e két posztumusz kötet és a *Szavak élete* együttesen szinte a teljes grice-i életművet lefedik.¹⁷

Grice legelőször az észlelési fogalmakkal kapcsolatban alkalmazta ezt a módszert. 1961-es tanulmányában (amely e kötet 15. fejezeteként olvasható) H. H. Price oksági definícióját¹⁸ fejlesztette tovább, amely szerint az „észlelem *F* tárgyat” helyes elemzése: „érzékelek egy olyan érzetadatot, amelyet *F* okozott.” Mivel Grice főbb vonalaiban elfogadta ezt az elemzést, valahogyan számot kellett adnia az érzetadatokról – azokról az entitásokról, amelyeket az észlelés során közvetlenül érzékelünk (akkor is, ha éppen hallucinálunk). Dilemmája a következő volt: vagy elfogadható elméletet ad az érzetadatokról, vagy pedig az elemzés során kiküszöböli őket. Grice az utóbbi stratégiát választotta: szerinte minden egyes érzetadatról szóló mondat lefordítható egy úgynevezett *L*-állításra, például: „Ez számomra pirosnak látszik.” Ám rögvest súlyos problémával találta magát szemben. Képzeljük el, amint tiszta időben közletről ránézek egy piros postaládára! Ebben a helyzetben a javasolt elemzés nem megfelelő, hiszen azt sugallja, hogy valaki kételkedhet benne, vagy tagadhatja, hogy a postaláda piros, pedig ebben az esetben szó sincs kételyről vagy tagadásról. Grice szerint azonban az „ez számomra pirosnak látszik” a *BvT* („bizonytalanság vagy tagadás”) feltétel hiányában is igaz lesz – tehát nem szemantikai probléma van vele, hanem pragmatikai.

¹⁴ Lásd az 5., 7., 14. és a 18. fejezetet.

¹⁵ A John Locke-előadássorozat bővített változata. Az értékről és a racionalitásról szóló két kötet kapcsolódik a *Szavak élete*hez is, elsősorban a 18. fejezetben szereplő „Még egyszer a jelentésről” című tanulmányhoz: az értékről szóló megfontolások nélkül (bizonyos értelemben) zsákbamacska marad a tanulmány „A zsákbamacska” című utolsó része (Fogelin 1991, 213). Grice jelentéseméletében a *mean* alapfogalma – vagyis az, amikor a beszélő ért valamit a szavain vagy cselekedetein, kifejez általuk valamilyen jelentést – sajátos racionális cselekvésként jelenik meg. A két kötetről bővebben lásd még Grandy–Warner 1986, 2006; Grice 1986b.

¹⁶ A jelen kötetben olvasható tizenegy – korábban megjelent – tanulmány mellett Grice halála előtt a következők jelentek meg: „Personal Identity” (1941), „Vacuous Names” (1969a), „Intention and Uncertainty” (1971), „Methods in Philosophical Psychology: From the Banal to the Bizarre” (1975), valamint az „Actions and Events” (1986a), és a „Reply to Richards” (1986b) című írás, amelyben Richard Grandynek és Richard Warnernek válaszol, illetve az „Aristotle on the Multiplicity of Being” (1988). Judith Bakerrel közösen jegyzi a „Davidson on »Weakness of the Will«” (1985) című tanulmányt.

¹⁷ Fél tucat kivétellel: Grice 1941, 1969a, 1971, 1986a, 1988; valamint Baker–Grice 1985 és Grice 1986b egyes részei.

¹⁸ Price 1932. Price a Grice előtti oxfordi filozófusgenerációhoz tartozott.

A *BvT* feltétel ugyanis TI, s így nem része a „látszik” konvencionális jelentésének. Sokatmondó részlet, hogy a TI-k és a grice-i kommunikációelmélet körvonalai éppen ebben az írásban, a fogalmi-nyelvi elemzés módszerének kontextusában fogalmazódtak meg először.¹⁹

Grice (a kötet 8–12. fejezetében) általánosabban is foglalkozik azzal a kérdéssel, milyen szerepet tölt be a hétköznapi nyelvhasználat tanulmányozása a filozófiai elemzésben. A Peter Strawsonnal közösen írt „Egy dogma védelmében” című írásában pedig világosan megfogalmazza, mit várhatunk el egy sikeres fogalmi elemzéstől.²⁰ W. V. O. Quine (1951/1999) az „analitikus-szintetikus” megkülönböztetést – a Bécsi Kör filozófusainak egyik „dogmáját” – azon az alapon bírálta, hogy (i) nem tudjuk élesen elválasztani egymástól az analitikus és szintetikus állításokat, és (ii) a megkülönböztetés érdekében (nem körkörös módon) meg kellene határoznunk az analiticitás szükséges és elégséges feltételeit, ám ezek a meghatározások egytől egyig zátonyra futnak.

Röviden vizsgáljuk meg a két állítást! Vegyük először (i)-t: Szokás szerint analitikusnak tekintjük a következő állításokat: „Aki rohan, az fut”, „a kancák nőneműek” – ezek az állítások (hozzávetőleg) a bennük szereplő szavak *jelentése* alapján igazak.²¹ Egyértelműen nem analitikus állítás viszont a következő: „A nyulak lábujjhegyen járnak.” Ez az állítás is igaz ugyan, ám igazsága nem pusztán a benne szereplő szavak jelentésén múlik, hanem az empirikus tényeken is, vagyis azon, miképpen közlekednek a nyulak. Mit mondanánk mármost erről az állításról: „A nyulak emlősök”? Fogas kérdés! Nem világos ugyanis, hogy amikor megállapítottuk, hogy a nyulak emlősök, akkor a nyulakról szóló további – és a „nyúl” szó jelentését nem befolyásoló – információra tettünk szert (akárcsak a lábujjhegyen járásra vonatkozó részletnél), vagy a felfedezés fényében módosult a szó jelentése. Quine szerint nem tudunk éles határt vonni analitikus és szintetikus állítások között, csupán fokozati különbségről beszélhetünk: egyes állításokat empirikusan cáfolhatóbbnak gondolunk (például a lábujjhegyen járásról szólót), míg másokkal kapcsolatban (ilyenek például a matematikai igazságok) rögzítettnek vesszük, hogy igazak, és ha az empirikus eredmények fényében elméletünk módosításra szorul, inkább egyéb pontokon módosítjuk a jelentéselméletünket.

Grice és Strawson a következő választ adja (i)-re: a két fogalom megkülönböztetésének szigorú quine-i kritériuma más filozófiai fogalmak esetében sem teljesül. Például az igaz-hamis kategóriapár tagjai között sem húzható éles határvonal, hiszen nem világos, hogy – mondjuk – egy zöld pont esetében igaz vagy

¹⁹ Az angol nyelvű kötet szerkesztése során a 15. fejezetből kimaradt a TI-kre vonatkozó szakasz (lásd 209–210), mondván, a témát az William James-előadások úgyis bőségesen tárgyalják. Ezzel sajnos egy nagyon fontos összefüggéseket és megkülönböztetéseket tárgyaló, világos összegző részt veszített a kötet, amelyet valójában nem pótolnak a William James-előadások. Erről bővebben lásd a III. részt, valamint Neale 1992.

²⁰ Erről bővebben lásd Stainton 2005, 986–987.

²¹ Ez a Bécsi Kör definíciója, amely eltér Kant eredeti meghatározásától. Az analitikus-szintetikus megkülönböztetésről és Quine bírálatáról jó bevezetés olvasható magyarul: Farkas–Kelemen 2002, 86–98.

hamis, hogy térben kiterjedt. A fogalmak homályossága mégsem veszélyezteti az igaz-hamis distinkció érvényességét, mivel e címkék mögött széles körben elfogadott hétköznapi használat áll (189–190). A szerzőpáros (ii)-vel szemben is hasonló módon érvel: amennyiben jó érvek szólnak egy filozófiai megkülönböztetés érvényessége mellett, akkor semmi nem múlik azon, hogy képesek vagyunk-e nem körkörös módon meghatározni a kérdéses fogalmak alkalmazásának szükséges és elégséges feltételeit. Márpedig az analitikus-szintetikus megkülönböztetés érvényessége mellett jó érvek szólnak: mindenekelőtt a bevett filozófiai használat. Mi több, e kategóriák a hétköznapi nyelvhasználattal is szerves kapcsolatban állnak – gondoljunk csak az „ugyanazt jelenti, mint” szófordulatra. Egy sikeres fogalmi-nyelvi elemzést – szóljon bár a jelentésről, az észlelésről vagy bármi másról – nem valamiféle reduktív analízisként kell elgondolnunk, amelynek eredményeként a kérdéses fogalmat kiküszöböljük, tehát egy másik, független fogalomra redukáljuk, így alkotván nem körkörös definíciót. Előfordul, hogy az elemzés célja ennél jóval szerényebb: a hétköznapi nyelvhasználat vizsgálatával rávilágítani a fogalmak közt fennálló kapcsolatokra.

A hétköznapi nyelv filozófiájával szembeni kritikák áthatják az 1967-es William James-előadásokat. Grice itt vitatkozik

- az ún. *A-filozófusokkal* (lásd 1. fejezet, 17–26, valamint 3. fejezet, 55–57),
- az *informalistákkal* (lásd 2. fejezet, 27–29),
- az úgynevezett *erős elmélet* híveivel (lásd 3. fejezet, 46–50, 52–53, 4. fejezet 59–63, 73–74),
- a *közvetettségi feltétel* szorgalmazóival (lásd 4. fejezet, 58–61).

Ezek a címkék jórészt a hétköznapi nyelv egyik-másik filozófusára vonatkoznak. Az *A-filozófusok* (megjelenési sorrendben): Ryle, Norman Malcolm, B. S. Benjamin,²² Wittgenstein, H. L. A. Hart, Austin, Strawson. Nem véletlenül került be a két kivétel is – Wittgenstein, valamint tanítványa és követője, Malcolm –, hiszen oxfordi kollégáikhoz hasonlóan Grice szerint ők is vétkesek abban, hogy a nyelvhasználattal kapcsolatos meglátásukból szemantikai, vagyis a nyelvi jelentésre vonatkozó következtetéseket vontak le. Velük szemben Grice a kérdéses jelenségek hátterében a kommunikáció természetére visszavezethető pragmatikai tényezőket lát. Szerinte az *A-filozófusokat* az vezette tévútra, hogy nem figyeltek fel a TI jelenségére, és ezért nem vetődött fel bennük, hogy egyes nyelvhasználati jelenségekre nem szemantikai, hanem pragmatikai magyarázatot kell adnunk.

Az *informalisták* álláspontja szerint a természetes nyelvnek saját logikája van, amely „nem tűri” a hagyományos logikai kereteket. E nézet leghatásosabb kifejtése Strawson nevéhez fűződik (*Introduction to Logical Theory*, 1952). Ő vezette be a *közvetettségi feltételt* is. Strawson amellet érvelt, hogy a „ha – akkor”

²² A filozófiai emlékezetben Benjaminról nem maradt fenn más, mint a Grice által idézett cikke (Benjamin 1956), amelyben a szerző Hume és Ryle észlelésről és emlékezésről alkotott elméleteivel vitatkozik.

hétköznapi jelentése túlmutat a klasszikus logikai „ $\supset$ ” kötőszó jelentésén, amelyet igazságfüggvényként adhatunk meg:²³ egy $A \supset B$ formájú mondat hamis, amennyiben A igaz és B hamis, minden más esetben pedig igaz. A *közvetettségi feltétel* kimondja, hogy rendszerint „nem igazságfüggvényes indokaink vannak $p \supset q$ elfogadására” (58); Strawson szerint pedig ez a feltétel része a „ha – akkor” hétköznapi jelentésének.²⁴ Az *erős elmélet* híve (megint csak Strawsonra²⁵ gondolhatunk) hasonló álláspontot képvisel a hétköznapi *vagy* kötőszóval kapcsolatban, amely szerinte jelentésében különbözik a diszjunkciót kifejező „ $\vee$ ” logikai konnektívumtól ($A \vee B$ hamis, amennyiben A és B hamisak, minden más esetben igaz): a *vagy* szó erős értelméről is számot kell adnunk, amelyhez az is hozzátartozik, hogy „ilyenkor »nem igazságfüggvényes indokunk van« a kérdéses állítás elfogadására”²⁶ (46). Grice általános kifogása a hétköznapi nyelv filozófusainak módszerével kapcsolatban itt konkrét formát ölt: amit az informalisták (Strawsonnal az élen) a jelentés részének gondolnak, az valójában TI.²⁷

Az informalistákkal szemben a formalisták Grice szerint egy – a természettudományok céljainak megfelelő – ideális nyelv megalkotását tűzték ki célul, és a hétköznapi kötőszavak (például a „ha – akkor” és a „vagy”) jelentéséből pusztán annyit kívánnak megragadni, amennyit a logika eszközeivel (a „ $\supset$ ” és a „ $\vee$ ” révén) megragadhatunk. Nem véletlen tehát, hogy a formalista tábor az „ideális nyelv filozófiája” címkével szokás ellátni; idetartoznak a logikai pozitivisták (közülük elsősorban Carnap) mellett Gottlob Frege, Bertrand Russell és a későbbiekben W. V. O. Quine is, akik mindannyian egy alternatív, a hétköznapi nyelvnél tudományos célokra alkalmasabb formális nyelv megalkotását szorgalmazták. (A formalista/informalista szembenállásra Grice a „Retrospektív utószó”-ban (327–330) is visszatér, bár a két tábor elnevezését megváltoztatja, így lesznek belőlük modernisták és tradicionalisták.) Grice kommunikációelméletének viszonylag késői alkalmazásával találkozhatunk a 17. fejezetben szereplő „Előfeltevés és társalgási implikátúra” című tanulmányban, ahol is a szerző Bertrand Russell (1905/2005)

²³ Vagyis: az összetett mondat igazságértéke szempontjából kizárólag a részmondatok igazságértéke számít.

²⁴ Lásd Strawson (1952) 36–38, valamint 83. Strawson maga nem használja a „közvetettségi feltétel” kifejezést.

²⁵ Lásd Strawson (1952) 90–93.

²⁶ Tegyük fel, hogy elfogadom (vagyis igaznak tartom) azt az állítást, hogy *a spanyolok vagy a hollandok nyerték a vébédöntőt*. Elképzelhető, hogy azért fogadtam el az állítást, mert tudom, hogy a spanyolok nyertek. Ebben az esetben „igazságfüggvényes indokom van” az állítás elfogadására: a *vagy* igazságfüggvénye alapján kiszámolom, hogy az összetett állítás igaz. (A *vagy* szóval összekapcsolt tagmondatok sorozata akkor igaz, ha legalább az egyik tagmondat igaz.) De az is lehet, hogy csupán annyit tudok: ez a két csapat jutott a döntőbe, következésképpen valamelyiknek nyernie kellett; bár nem tudom, melyik csapat nyert, de az biztosan igaz, hogy *a spanyolok vagy a hollandok nyerték a döntőt*. Ebben az esetben „nem igazságfüggvényes indokom van” az állítás elfogadására, mivel nem a *vagy* igazságfüggvénye alapján számoltam ki az állítás igazságértékét.

²⁷ Grice egy fontos módszertani megfontolásra támaszkodik, a módosított Occam borotvájának elvére (48), amely kimondja: „ne szaporítsuk feleslegesen az értelmeket” (például azzal, hogy különféle kötőszavaknak erős és gyenge értelmet tulajdonítunk).

határozott leírásokról szóló formalista elméletét védelmezi Strawson (1950/1985) informalista ellenvetéseivel szemben, valamint „Vacuous Names” (Üres nevek) című (e kötetből sajnos kihagyott) tanulmányában, ahol pedig (Quine *Word and Object*-je kapcsán) amellet érvel, hogy Russell formalista leíráselmélete az üres neveket is hatékonyan, ráadásul a hétköznapi nyelvi megfontolásokkal összhangban képes kezelni (Grice 1969a). A megoldás dallama ismerős: a kérdéses nyelvhasználati jelenségek háttérében TI-k állnak, így nem szemantikai, hanem pragmatikai magyarázatot kell adnunk rájuk. Mi több, e megoldás révén a formalista elméleteket felvértezhetjük az informalista támadásokkal szemben – vagyis végső soron Grice a hétköznapi nyelv filozófusaival szemben foglalt állást.

Összegezve: Jelentés és használat szoros kapcsolatban áll egymással, a jelentés feltérképezéséhez ugyanis elengedhetetlen a hétköznapi nyelvhasználat vizsgálata – vallották a hétköznapi nyelv filozófusai és a késői Wittgenstein. Ezzel Grice egyet is értett, azonban azt gondolta, hogy a kapcsolat mégsem olyan szoros, mint ahogyan a hétköznapi nyelv filozófusai képzelik. Olykor túlzásokba esnek – például amikor különféle nyelvhasználati jelenségeknek automatikusan szemantikai jelentőséget tulajdonítanak. Az ilyen túlzások elkerülése érdekében dolgozta ki Grice a fogalmi-nyelvi elemzés TI-ken alapuló módszerét. Robert Fogelin (1991, 213) találó szavaival: „Ugyan Grice a hétköznapi nyelv filozófiájának legkimagaslóbb és letehetségesebb művelői közé tartozott, de egyben ő volt talán e filozófiai módszer legélesebb kritikusa is.”

II. JELENTÉS ÉS KOMMUNIKÁCIÓ

A jelentésről és a kommunikációról adott átfogó grice-i kép körvonalazása érdekében érdemes bevezetnünk néhány megkülönböztetést:

Amikor egy *B* beszélő egy adott alkalommal kimond egy *M* mondatot, megkülönböztethetjük egymástól

- (i) *M* (konvencionális) jelentését,
- (ii) amit *B* a szavain ért, amilyen jelentést szavai révén kifejez,
- (iii) amit *B* mond,
- (iv) amit *B* implikál.

Vizsgáljuk meg Grice egyik eredeti példáját!²⁸ Felkérnek az egyik filozófia szakos hallgató filozófiai előmenetelének megítélésére, amire csak ennyit mondok:

- (4) Kovács gyöngybetűkkel ír, és hibátlan magyarsággal beszél.

²⁸ Grice (1961, 129–130). Ez a részlet a jelen kötetből sajnos hiányzik.

Különítsük el egyrészt:

- (i) a kimondott mondat (mondattípus) konvencionális jelentését (a megnyilatkozás kontextusától függően a *mondattípus* több különböző Kovács nevű személyre is vonatkozhat), valamint
- (ii) amit az adott beszédkontextusban a szavaimon értettem (elsősorban azt, hogy annak a bizonyos Kovács nevű hallgatónak a filozófiai ténykedését nem tartom sokra – hiszen pusztán a kézírását és a nyelvismeretét méltattam, holott arra kértek, filozófiai teljesítményéről nyilatkozzam).

Másrészt pedig különítsük el:

- (iii) azt, amit szó szerint mondtam (ez pusztán a hallgató kézírásáról és nyelvismeretéről szólt), valamint
- (iv) azt, amit – a mondottakon felül – implikáltam vagy sugalltam (tudniillik hogy a hallgató filozófiai ténykedését gyengének tartom).

Grice nyelvfilozófiai munkáinak középpontjában két elmélet áll:

A *jelentéselmélet*, amely (i) és (ii) kapcsolatáról szól, és tartalmazza:

- (i) *elemzését*, vagyis a mondattípus jelentésének (vagy általánosabban a kifejezéstípus jelentésének) elemzését – az úgynevezett *beszélői jelentés*, vagyis (ii) alapján,
- (ii) *elemzését*, vagyis a *beszélői jelentés* elemzését – a beszélő *szándékai* alapján.

A *kommunikációelmélet*, amely (iii) és (iv) kapcsolatáról szól, és a társalgásra, kommunikációra, általánosabban: a racionális együttműködésre vonatkozó azon normákat és elvárásokat tartalmazza, amelyek számot adnak a megnyilatkozás során létrejövő kommunikációs többletről; e többlet a társalgási implikatúra (TI) szintjén jelenik meg, és túlmutat azon, amit az elhangzott szavak konvencionális jelentése meghatároz.

Vajon a két elméletnek – a jelentés és a kommunikáció elméletének – mi köze van egymáshoz? Grice szerint ezek egyetlen átfogó történet különböző fejezetei. Ez az összefüggés külön-külön Grice egyes írásaiból nem vagy csak áttételesen rajzolódik ki. A *Szavak élete* alapján azonban világossá válik a két elmélet kapcsolata: *Grice szerint (iii) és (iv) – azaz a mond és a TI szintje – aletei (ii)-nek, vagyis annak, amit a beszélő a szavain ért, a szavai révén kifejez.*

Már az eddigiekből is látszik, hogy itt a *mond* „sajátos és kissé mesterséges” (111–112) értelmével van dolgunk. Ha valaki – a *mond* grice-i értelmében, nevezük ezt mond_G -nek – mond valamit, azt úgy is érti.²⁹ És megfordítva: ha az illető nem azt érti a szavain, nem azt a jelentést fejezi ki, hogy *p*, akkor nem is mondta_G , hogy *p*:

²⁹ Erről magyarul lásd Zvolenszky 2006.

Összegezve:

Ha valamit mondunk_G, akkor úgy is értjük. mond → úgy ért

Ha valamit nem úgy értünk, akkor nem is mondtuk_G. nem úgy ért → nem mond

(Mindez magyarul sajnos igencsak nyakatekertten hangzik, szemben az angol változattal, amelyben a „said” és a „meant” kifejezések segítségével megfogalmazva teljesen természetesnek hat. Ebből máris kitűnik, hogy a *Szavak életének* magyarra történő átültetése micsoda kihívások elé állította a fordítókat és a szerkesztőket.)

A fenti tételnek számos fontos következménye van. Ha valaki például ironikusan azt mondja, hogy „Kovács az évfolyam üdvöskéje” (ezen azt értve, hogy Kovács nem tartozik az évfolyam krémjéhez), akkor nem mondta_G, hogy Kovács az évfolyam üdvöskéje. A szósort kimondta ugyan, de nem mondta_G, hogy Kovács lenne az évfolyam üdvöskéje – hiszen nem ezt értette a szavain, nem ezt a jelentést fejezte ki általuk, hanem pont az ellenkezőjét.³⁰

A továbbiakban felvázolom a *Szavak életéből* kirajzolódó átfogó történetet – Grice összefonódó elméleteit kommunikációról és jelentésről.

III. KOMMUNIKÁCIÓELMÉLET

Grice kommunikációelméletének két sarokköve van: amit a beszélő mond és amit a beszélő implikál. A *mond* szintje Grice szerint (i) szorosan kapcsolódik a használt szavak konvencionális jelentéséhez, és (ii) része annak, amit a beszélő a szavain ért. Az, amit egy beszélő mond, ugyanakkor gyakran eltér attól, amit a beszélő implikál:

	<i>Példák</i>	<i>Amit a beszélő mond</i>	<i>Társalgási implikátúra (TI)</i>
1.	kislány: Apa, kaphatok egy nyuszit? apa: A nyulak a mezőn érzik jól magukat, nem pedig a belvárosban.	A nyulak a mezőn érzik jól magukat, a belvárosban nem.	A kislány nem kaphat nyulat.
2.	Van olyan nyúl, amely kedveli a belvárost.	Legalább egy nyúl kedveli a belvárost.	Van olyan nyúl, amely nem kedveli a belvárost.
3.	Ez számomra pirosnak látszik.	A beszélőnek piros látványban van része.	Valaki kételkedhet benne, vagy tagadhatja, hogy a tárgy valóban piros.
4.	A vagy B	$A \vee B$	A beszélő nem igazságfüggetlen indokra alapozza az állítását.
5.	Ha A, akkor B	$A \supset B$ (a klasszikus logikával összhangban)	
6.	Kovács gyöngybetűkkel ír, és hibátlan magyarsággal beszél.	Kovács írása, nyelvtudása ilyen és ilyen.	Kovácsnak nincs érzéke a filozófiához.*

* Vitatható, hogy az ilyesfajta esetekben melyik TI jelenik meg: „p” vagy a beszélő azt gondolja, hogy „p”.

³⁰ Irónia, metafora és más figuratív beszédmódban elhangzott állítások esetében Grice szerint a beszélő *úgy tesz, mintha mondana* valamit (de nem mondja) (38, 53–54), és ennek révén létrehoz egy TI-t (34–35).

Az első és az utolsó példa közös vonása, hogy mindkét esetben elképzelünk egy sajátos társalgási helyzetet: egyiknél a nyúlbeszerzés kérdése merült fel, a másiknál a filozófiai teljesítmény értékelése. Ezekben az esetekben a *kontextus e konkrét, partikuláris részletei* alapján jön létre az adott helyzetben kommunikált TI. Ezért nevezi Grice ezeket *partikuláris TI-nek*.

Igencsak más a helyzet viszont a 2–5. példánál. Ezek esetében szinte egyáltalán nem kell felvázolnunk valamilyen konkrét társalgási helyzetet, hogy érzékeltesük: a beszélő elkötelezi magát a TI-ban megfogalmazott állítás mellett. A TI itt *általános kommunikációs megfontolások* révén jön létre, és nem függ a kontextus konkrét körülményeitől. Az ilyen implikaturákat Grice *általános társalgási implikaturának* nevezi.

Az eddig elhangzottakat összegzi az alábbi ábra:

De vajon miért gondolja Grice, hogy sem az általános, sem a partikuláris TI-k nem részei a konvencionális jelentésnek? Vegyük szemügyre, hogyan jutunk el a *mond* szintjéről a TI szintjére. Grice szerint a kommunikációt a racionális együttműködés a eseteként kell elgondolnunk, amelyben a felek valamilyen – többé-kevésbé meghatározott – közös céllal vesznek részt. Például hogy információt cseréljenek Kovács filozófiai képességeiről. A társalgás olyan racionális cselekvés, amelyet a közreműködő felek együttműködő³¹ viselkedésére vonatkozó normák, elvárások vezérelnek. Az általános elvárást az úgynevezett együttműködési alapelv (31) fogalmazza meg. Az alapelv speciális eseteiként Grice megfogalmaz négy társalgási maximát:

Mennyiség: annyi információt adj, amennyi a párbeszéd aktuális céljához mértén szükséges!

Minőség: csak olyasmit mondj, amit igaznak vélsz, és amire megfelelő bizonyítékod van!

Viszony (más szerzőknél: relevancia vagy reláció): légy releváns!

Mód (más szerzőknél: modor): mondandódat fogalmazd meg világosan, egyértelműen, tömören és rendezetten!

³¹ Az „együttműködés” címke későbbi fejlemény: a „Társalgás és logika” előadások nem hivatalosan terjesztett másolataiból még hiányzik. A korábbi megfogalmazásokban Grice a „társalgási segítőkészség” kifejezést használta (Chapman 2005, 98, 102).

Grice nem gondolta, hogy ezzel kimerítően felsorolta volna a társalgást vezérlő maximákat; említi is, hogy a címkék az arisztotelészi–kanti kategóriákra rímelnék (ott mód helyett modalitásról van szó). Egy helyen jelzi: „Természetesen a legkülönbébb egyéb (esztétikai, társadalmi vagy erkölcsi jellegű) maxima létezik még – például: »Légy udvarias!« –, amelyet a beszélgetőpartnerek normális körülmények között betartanak a beszélgetés során, és amely szintén nem-konvencionális implikaturákat hozhat létre” (32, 43). Ezzel egyben iránymutatást kaptunk arra, hogy miféle implikaturákat sorolhatunk a nem-konvencionális, de nem is társalgási implikaturák közé.³² Grice nem gondolta azt sem, hogy a maximák egyenrangúak volnának: a maximák ütközése esetében a minőségmaxima első részét (mondj igazat!) fontosabb betartanunk, mint a többi maximát (32, 326).

A – partikuláris és általános – TI-ket abból kiindulva definiálhatjuk, amit a beszélő mond.

A TÁRSALGÁSI IMPLIKATÚRA ELEMZÉSE A *MOND* ALAPJÁN (Neale 1992, 527–529):

- p kimondása akkor és csak akkor jár q társalgási implikatura létrehozásával, ha
- „(1) [a beszélő] feltételezhetően betartja a társalgási maximákat, de legalább az együttműködési alapelvet;
  - (2) csak akkor tudjuk összhangba hozni a [beszélő] viselkedését – tudniillik hogy azt mondja, (...) hogy p (vagy mindezt *pont azokkal* a szavakkal teszi) – az iménti feltevéssel, ha azt is feltesszük, hogy tudatában van q -nak, vagy úgy gondolja, hogy q ;
  - (3) a beszélő úgy gondolja (és a hallgatótól azt várja, hogy úgy gondolja, a beszélő úgy gondolja), hogy a hallgató képes lesz levezetni vagy intuitíve megérteni, hogy szükség van ez utóbbi feltevésre” (34–35);

továbbá:

- (4) q levezethető p -ből (31 és 35);
- (5) q törölhető (41–42, 45–46);
- (6) q nem leválasztható (42, 45).

Vizsgáljuk meg egy példa segítségével, mit is állít a hat feltétel! Amikor azt mondom, „Kovács gyöngybetűkkel ír, és hibátlan magyarsággal beszél”, akkor az (1)–(3) feltételek értelmében a beszélgetőpartneremmel abból kell kiindulnunk, hogy betartom a kommunikációs normákat (a maximákat, de legalábbis az együttműködési alapelvet); úgy gondolom, e feltételezés fenntartásához azt *kell* hinnem: Kovács gyatra filozófiai teljesítményt nyújtott; továbbá azt gondolom, hogy a hallgatóságom képes levezetni, hogy ezen a véleményen kell lennem (és átlátja, hogy úgy gondolom, képes erre).

A (4)-es feltétel szerint különféle információk, háttérismeretek, feltételezések, illetve a kommunikációs normák alapján *levezethető*, hogy Kovácsról mint fi-

³² Grice nem mond többet erről a kategóriáról. Green (2007) szerint idesorolhatók az önkifejezés bizonyos formái: például egy őszinte és nyílt fintor egy tál sóskafőzelék láttán.

lozófusról rossz véleménnyel vagyok. Hallgatóságom így okoskodhat (lásd 35): „Semmi okom feltételezni, hogy Z. Zs. nem tartja be a kommunikációs normákat; e feltételezés csak akkor tartható, ha Z. Zs. azt gondolja, hogy Kovácsnak nincs érzéke a filozófiához – különben ugyanis megszegné a relevancia maximáját; Z. Zs. tudja (és tudja, hogy én is tudom, hogy tudja), hogy mindezt átlátom, és semmilyen erőfeszítést nem tett rá, hogy meggátoljon benne, hogy erre jussak; azt szeretné, vagy legalábbis hagyja, hogy úgy gondoljam: Kovácsot nem tartja filozófiai tehetségnek. Ezzel azt implikálta, hogy Kovácsot nem tartja filozófiai tehetségnek.”³³

Nem világos azonban, hogy e gondolatmenet alapján hogyan juthatunk el *egyetlen* TI-hez. Ha viszont több TI lehetőségével is számolnunk kell, akkor egyik sem lesz önmagában *szükséges*. Melyikről van szó: Kovácsnak nincs érzéke a filozófiához, vagy Z. Zs. úgy gondolja, hogy nincs érzéke a filozófiához? Grice megoldása: a konkrét A, B, C... lehetséges TI-kből rakjunk össze egy „A vagy B vagy C vagy...” formájú állítást, és tekintsük ezt a TI-nek (42). Nem biztos azonban, hogy ez a válasz kielégítő. Bár az (1)–(3)-ban megfogalmazottak jól tükrözik, hogy a hallgatóságom arra jut, „a mondottakon túl valami egyebet is akartak velem közölni”, mindazonáltal Grice nem ad hozzá elég támpontot, hogy *egyetlen specifikus* TI-t kapjunk eredményül (Davis 1998). Számos módja van, hogy normakövetésemmel összhangba hozzuk, amit mondtam.³⁴ Ezek alapján vitatható, hogy (2)–(3) valóban szükséges kikötés lenne.

További fontos következménye a (3)-as feltételnek, hogy a beszélőnek *szándékában kell állnia*, hogy TI-t hozzon létre. Definíció szerint nincsenek véletlen implikaturák, vagyis nem számít implikaturának, amikor a hallgatóság tévesen olyasmit olvas ki a beszélő szavaiból, amit ő nem akart közvetíteni.

Az (5)-ös feltétel kimondja: a TI-k *törölhető*k. Ez többek között azt jelenti, hogy mondandónkat folytathatjuk a TI explicit tagadásával, ezáltal mégsem kerülünk ellentmondásba önmagunkkal, vagy kényszerülünk visszavonni az eredeti állítást. Például: „Kovács gyöngybetűkkel ír és hibátlan magyarsággal beszél, filozófiai teljesítménye pedig egészen kiváló: fantasztikus szemináriumi dolgozatot írt a beszédaktus-elméletről.” Vagy: „Van olyan nyúl, amely kedveli a belvárost. Mi több, egytől egyig kedvelik.”

A (6)-os feltétel szerint a TI nem választható le arról, amit a beszélő mond: ha másképp mondja ugyanazt, a kérdéses TI akkor is elkerülhetetlenül jelen lesz (hiszen a beszélő ugyanúgy létrehozza a kommunikációs normák révén, és a hallgatónak ugyanúgy kell okoskodnia a *mond* szintjéből kiindulva).

³³ Félreértés volna azt gondolnunk, hogy Grice itt a beszélgetőpartnerekben ténylegesen végbemenő kognitív folyamatokat kíván leírni. Inkább valamiféle racionális rekonstrukcióval áll elő, aminek révén nem kötelezi el magát semmiféle – pszichológiai kísérletek révén megérősíthető vagy cáfolható – feldolgozási sorrend mellett (Bach 2006).

³⁴ Erről lásd még: Harnish 1976; Hugly–Sayward 1979; Sperber–Wilson 1986; Davis 2010. A TI-k megkülönböztető jegyeiről lásd még Sadock 1978.

Láthattuk: nem a szavak konvencionális jelentése révén, hanem az együttműködési alapelv és a maximák betartása alapján következtetünk a TI-k jelenlétére. Vagyis pragmatikai magyarázatot adunk, nem pedig szemantikait. Pontosán ezért különbözik a *mond* szintje a TI-któl: amit mondunk, nem levezethető és nem törölhető. Grice megkülönbözteti az implikaturák egy másik fajtáját is (30, 35): az úgynevezett konvencionális implikaturákat, amelyek igencsak eltérnek az eddig vizsgált implikaturáktól. Például:

7. példa A nyulak lábujjhegyen járnak, tehát csendesek.

Amit a beszélő mondott: a nyulak lábujjhegyen járnak, és csendesek.

A konvencionális implikatura: a nyulak lábujjhegyen járásából következik, hogy csendesek.

Grice szerint a „tehát” konvencionális jelentésének része, hogy létrehozza a „következik belőle” implikaturát; azonban a fenti állítást akkor is igaznak tartjuk, ha azt gondoljuk: a nyulak lábujjhegyen járnak, és csendesek, de e két tulajdonságuk egymástól független. Vagyis az állítás igazságfeltételeinek nem része a „következik belőle” összefüggés, éppen ezért nem jelenik meg a *mond* szintjén. A példa voltaképpen két beszédaktust foglal magában (115), és mindkettő a szavak konvencionális jelentésének köszönhető: egyrészt a központi beszédaktust, vagyis az *állítás* beszédaktusát (ez az, amit a beszélő mondott); másrészt egy nem központi beszédaktust, mondjuk a *sugallás* beszédaktusát, amelynek végrehajtása révén kapcsolatot teremtünk a lábujjhegyen járás és a csendes habitus között (ez a konvencionális implikatura).

A konvencionális implikaturák Grice szerint több ponton is különböznek a TI-któl: nem levezethetők (létrejöttük független a kommunikációs normák betartásától), nem törölhetők, valamint leválaszthatók (35, 45–46). Például nem hozom létre az imént tárgyalt implikaturát, ha mondandómat így fogalmazom meg: A nyulak lábujjhegyen járnak, és csendesek.^{35, 36}

Grice végső soron a következőképpen osztja fel, amit egy megnyilatkozás során közvetítünk (Neale 1992, 524):

³⁵ Grice észlelésről szóló írásának e kötetből kimaradt (és igencsak hiányzó) szakasza (1961, 126–132) részletesen kifejti a különbséget előfeltevés és implikatura, társalgási és konvencionális implikatura, valamint általános és partikuláris TI között (itt még implikációnak hívja ezeket). Felvázolja továbbá a törölhetőség és a leválaszthatatlanság kritériumát, és hangsúlyozza: nem létezik véletlenül létrejött, szándékolatlan TI.

³⁶ Bach (1999) szerint Grice meggyőzően érvel amellett, hogy el kell különítenünk egymástól a *mond* és a TI szintjét, azonban kételkedik benne, hogy a konvencionális implikaturák kategóriájának bevezetése legitim lépés lenne. Mivel a grice-i kommunikációelmélet gerincét a TI-k bevezetése adja, ezért a konvencionális implikaturák kiküszöbölése érintetlenül hagyja a grice-i javaslatok döntő részét. Potts (2005) szerint viszont igenis meg kell tartanunk a konvencionális implikaturák fogalmát. Például abban a mondatban, hogy „a nyulak, amelyek félnék állatok, nem kedvelik a belvárost”, jelen van egy konvencionális implikatura: tudniillik hogy a nyulak félnék állatok.

Az eddigiekben a félkövéren szedett címkék közti kapcsolatot vizsgáltuk: meghatároztuk a TI fogalmát a *mond* és a kommunikációs normák alapján. Most nézzük meg, hogyan elemzi Grice a legfelső kategóriát, vagyis a beszélői jelentést, és hogyan „ér össze” a két elemzés.

IV. JELENTÉSELMÉLET

Korábban találkoztunk már az alábbi két fogalom közti megkülönböztetéssel: (i) konvencionális jelentés, avagy a szó(típus) jelentése, valamint (ii) beszélői jelentés, avagy az, amit valaki a szavain ért. Az utóbbit Grice szerint ki kell terjesztenünk a nem verbális megnyilatkozásokra is: például amikor látványosan befogom a fülem, ezzel kimutatva, hogy nem vagyok kíváncsi a másik mondanivalójára, akkor valamit kifejeztem vagy jeleztem a cselekedetemmel, kicsit mesterkéltben fogalmazva: kifejeztem vele valamilyen jelentést. Vagyis egy grice-i beszélő nem feltétlenül beszél, hanem valamilyen nem-nyelvi aktust is végrehajthat. Egyébként Grice a TI-k kapcsán is gyakran hoz nem verbális párhuzamokat a racionális együttműködésre (32–33, lásd még 204). Grice szerint (ii) az alapvetőbb, ezért ennek alapján definiálhatjuk (i)-t. Az elemzési sorrend a nyelvhasználat központi szerepét tükrözi, ami a késői Wittgenstein és a hétköznapi nyelvfilozófiájának öröksége: egy kifejezés jelentése annak függvénye, hogy a beszélők mit kezdenek vele, hogyan használják a kifejezést.³⁸ Egyik legkorábban írt

³⁷ Grice elnevezései első pillantásra egy kicsit más (bevettebb) felosztást sugallnak: a *mond* szemben az implikaturával, és azon belül a konvencionális implikátúra szemben a társalgásival. Jobban átgondolva azonban úgy tűnik, Grice elméleti keretében a konvencionális implikaturák (nevük ellenére) sokkal közelebb állnak a *mond*hoz (mindkettő mögött szemantikai magyarázat áll), mint a TI-khez (amelyekre pragmatikai magyarázatot kell adnunk).

³⁸ Ez nem jelenti azt, hogy feladnánk a jelentés kompozicionalitásának elvét, amely ki mondja: az összetett kifejezések jelentését az alkotóelemek jelentése és összetételük módja határozza meg. Nem jelenti azt sem, hogy a hallgatóság először a beszélői jelentést ragadná meg, és csak ezután jutna el a szójelentéshez. Emlékezzünk csak: Grice célja, hogy a fogalmi-nyelvi elemzések során bizonyos (filozófiai szempontból izgalmas) fogalmakat alapvetőbb fogalmak segítségével határozzon meg. Fontos tehát elkülönítenünk kétféle elméletet: a beszélői jelentés elméletét és a megnyilatkozások interpretációjáról szóló elméletet. Amit a beszélő a szavain ért, azt a beszélő szándékai határozzák meg. Ám hogy a beszélőben milyen kommunikatív

tanulmányában, az 1957-ben megjelent „Jelentés”-ben (lásd a 14. fejezetet) Grice a beszélői jelentést a beszélői szándékok alapján elemzi. Az úgynevezett nem-természetes jelentés fogalmát kívánja tisztázni, amelyet szembeállít a természetes jelentés esetével (például „azok a kiütések kanyarót jelentenek”) – a nem-természetes jelentés pedig nem más, mint a beszélői jelentés. Grice (hozzávetőleges) meghatározása: „»*A* kifejezett valamilyen [beszélői jelentést] *x* révén« nagyjából azzal egyenértékű, hogy »*A* azzal a szándékkal hozta létre *x*-et, hogy valamilyen vélekedést váltson ki a hallgatóságban, méghozzá annak révén, hogy a hallgatóság felismeri ezt a szándékot»” (201).

Felmerül a kérdés: vajon Grice mondanója hogyan kapcsolódik Austin nem sokkal korábban (1955-ben) megfogalmazott beszédaktus-elméletéhez? Nem véletlen, hogy Grice nem reagál Austin elméletére, a „Jelentés” ugyanis jóval korábban, 1948-ban íródott, és Strawson nógátása kellett hozzá, hogy végül, majd tíz évvel később (eredeti formájában) megjelenjen. Így Grice tanulmánya az egyik legkorábbi a hétköznapi nyelv filozófiája jegyében született írások közül – megelőzi például az oxfordi filozófia nyitányának tekintett 1950-es támadást Russell leíráselmélete ellen (Russell 1905/2005, Strawson 1950/1985). Később Strawson (1964/1997) összevetette a grice-i elméletet a beszédaktus-elmélettel,³⁹ és átfogalmazta Grice eredeti definícióját – így Grice a William James-előadásokban (lásd az 5. fejezetet) már a strawsoni megfogalmazásból indult ki, amely (az eredeti meghatározással ellentétben) már nem tartalmazta az önhivatkozó szándéokra vonatkozó részt:

A beszélői jelentés elemzése (1. előzetes definíció):

A „*B* (a megnyilatkozást tevő személy) kifejezett valamilyen jelentést *x* kimondása révén” akkor és csak akkor igaz, ha *B* valamely *H* hallgatóság előtt azzal a szándékkal mondta ki *x*-et, hogy:

- (1) *H*-ből valamilyen *v* válaszreakciót váltson ki,
- (2) *H* azt gondolja (ismerje fel), hogy *B*-nek szándékában áll (1),
- (3) *H* annak alapján teljesítse az (1) feltételt, hogy teljesíti a (2) feltételt (és (2) teljesítése legalább részben indokként szolgáljon (1) teljesítésére).

Grice ezek után két lépésben módosítja a definíciót.

szándékok *alakulnak ki*, azt részben a beszélőnek a hallgatóság interpretációjával kapcsolatos elvárásai határozzák meg – ehhez pedig háttérismeretei, valamint a kontextusról, a kommunikációs normákról és ezek betartásáról szóló információi nyújtanak segítséget számára. Mindez azonban nem mond ellent annak, hogy adott alkalommal a beszélői jelentést nem ezek a tényezők, hanem pusztán a beszélő kommunikatív szándékai határozzák meg. Lásd Neale 1992, 542–544, 552–553; valamint Neale megjelenés előtt.

³⁹A beszédaktus-elméletet és a grice-i jelentéselméletet Searle (1969/2009) és Bach–Harnish (1979) is összekapcsolta egymással. Grice tanulmányaiban nem foglalkozott a beszédaktus-elmélettel; mindemellett úgy gondolta, hogy a beszédaktus-elmélet egy magyarázat nélkül hagyott és homályos fogalomra támaszkodik, jelesül a konvenció fogalmára (Chapman 2005, 76). Grice szerint a konvenció fogalmára, akárcsak a jelentésére, végső soron pszichológiai magyarázatot kell adnunk.

A beszélői jelentés elemzése (2. előzetes definíció: kijelentő megnyilatkozások alesete):⁴⁰

A „*B* kifejezte azt a jelentést *x* megnyilatkozás révén, hogy *p*” akkor és csak akkor igaz, ha *B* valamely *H* hallgatóság előtt azzal a szándékkal mondta ki *x*-et, hogy:

- (1') *H*-ban kiváltsa azt a vélekedést, hogy *p*,
- (2)–(3) ugyanaz, mint fent.

Az (1')–(3)-ban megfogalmazott szándékokat együttesen így rövidíthetjük: „*B*-nek *J*-szándékában áll...”, s így megkapjuk a harmadik változatot.

A beszélői jelentés elemzése (3. előzetes definíció a *J*-szándék fogalmának felhasználásával):

A „*B* kifejezte azt a jelentést *x* megnyilatkozás révén, hogy *p*” akkor és csak akkor igaz, ha *B* valamely *H* hallgatóság előtt *J*-szándékkal mondta ki *x*-et.

Grice már korábban (199) megfogalmazta, miért is van szükség a (2) szándéokra: mikor észrevétlenül egy gyilkosság helyszínén hagyom Béla zsebkendőjét, hogy rátereljem a gyanút, akkor teljesítem ugyan az (1) szándékot, mégsem mondánánk, hogy a zsebkendő otthagyasán azt értettem, hogy Béla a gyilkos, vagy hogy bármit is értettem rajta. Grice diagnózisa szerint a (2) szándéokra is szükségünk van, hogy a zsebkendő esetet kizárhassuk a beszélői jelentés köréből (hiszen éppen az a célom, hogy a rendőrök *ne* ismerjék fel azt a szándékomat, hogy el akarom hitetni velük: Béla a gyilkos).

A definíciót Grice tovább finomítja Strawson, Searle és (a grice-i jelentéselméletet továbbgondoló) Schiffer ellenvetései (lásd: 90–106) nyomán:

A BESZÉLŐI JELENTÉS ELEMZÉSE A BESZÉLŐ SZÁNDÉKAI ALAPJÁN (4. [MAJDNEM] VÉGSŐ DEFINÍCIÓ):⁴¹

A „*B* kifejezte azt a jelentést *x* megnyilatkozás révén, hogy *p*” akkor és csak akkor igaz, ha *B* valamely *H* hallgatóság előtt azzal a szándékkal mondta ki *x*-et, hogy:

- (1'') *H*-ban kiváltsa azt az aktivált vélekedést, hogy *p* (vagy hogy *B* azt hiszi, hogy *p*),
- (2) *H* azt gondolja (ismerje fel), hogy *B*-nek szándékában áll (1),
- (3) *H* annak alapján teljesítse az (1) feltételt, hogy teljesíti a (2) feltételt, (és (2) teljesítése legalább részben indokként szolgáljon (1) teljesítésére).
- (4) *B* e szándékaival kapcsolatban nem kívánja félrevezetni *H*-t.

⁴⁰ Az előző általánosabb definíció egyéb beszédaktusokra – például: parancs, kérdés – is alkalmazható.

⁴¹ Neale (1992, 550) alapján a végső definícióból kimarad a (3)-as feltétel.

Az (1'') módosítással így már a beszélői jelentés esetének tarthatjuk, amikor például a vizsgázó azt válaszolja a vizsgáztató kérdésére: „A waterlooi csata 1815-ben volt.” Ebben a helyzetben (1') nem teljesül, hiszen a vizsgázó teljes joggal véli úgy, hogy tanára tisztában van a csata időpontjával; mégis úgy gondoljuk: a vizsgázó valamilyen jelentést fejezett ki a megnyilatkozásával (100). A módosítás további előnye, hogy elhárítja Searle (1969/2009) kritikáját. Searle szerint a beszélői jelentés definíciójától azt várjuk, hogy a megnyilatkozások *illokúciós erejéről* szóljon (meghatározza, hogy kérdés, állítás vagy parancs hangzott-e el), nem pedig arról, hogy a megnyilatkozás végrehajtója milyen perlokúciós hatást próbált kiváltani a hallgatóságából (például hogy válaszolja meg a feltett kérdést, higgye el a kimondott állítást, vagy engedelmességen a parancsnak). Márpedig az eredeti változat erre a hatásra hivatkozott, míg a mostani az illokúciós aktusról szól (hiszen a feltétel teljesüléséhez elegendő, ha a hallgató fejében megfordul az a gondolat, hogy *p*). A (4)-es feltétel hozzáadására pedig Strawson és Schiffer ellenvetéseinek (90–95) elhárítása érdekében van szükség.

Felmerülhet a kérdés, vajon tényleg szükségünk van-e a (3)-as feltételre (103–104). Ennek az a feladata, hogy a következő esetet kizárja a beszélői jelentés köréből: Heródes átnyújtja Salomének Keresztelő Szent János fejét egy tálon. Grice szerint Heródes tette nem hordoz beszélői jelentést, azaz nem-természetes jelentést – tehát nem jelenti azt, hogy Keresztelő Szent János halott. Ezen a ponton számos filozófus vitába szállt Grice-szal.⁴² Szerintük a tálcán lévő fej valóban *természetes jele, megmutatása* annak, hogy a fej tulajdonosa halott. Ettől még azonban a tálca felmutatása igenis kifejezhet valamilyen beszélői jelentést. Gondoljunk végig néhány hasonló példát:

Tenisz – mikor Vilit teniszezni hívják, bekötözött lábára mutat. Hordoz ez az aktus nem-természetes jelentést? És mi lenne ez a jelentés; mondjuk ez: „Vilinek sérült a lába”? (Schiffer 1972).

Eső – miközben Vilivel elmerülünk az aznapi kirándulás tervezgetésében, szakadni kezd az eső, de ezt kettőnk közül csak ő észleli. Egyszer csak megkérdezem tőle: „Na, akkor indulunk?”, mire válasz helyett kitarja az ablakot, hogy én is lássam, micsoda zuhé van. Hordoz ez az aktus nem-természetes jelentést, például: „Zuhog az eső”? (Clark 1996; Green 2007).

„*Itt vagyok!*” – Vilivel elveszítjük egymást a tömegben; miközben az utcát pásztázom, hirtelen észrevesz, és elrikkantja magát: „Itt vagyok!” Hordoz ez a megnyilatkozás nem-természetes jelentést, például: „Vili az adott helyen van”? (Schiffer 1972; Neale 1992).

„*Tudok cincogó hangon beszélni.*” – Cincogó hangon azt mondom: „Tudok cincogó hangon beszélni!” Hordoz ez a megnyilatkozás nem-természetes jelentést jelentést, például: „Tudok cincogó hangon beszélni”? (Neale 1992).

⁴² Például Avramides 1989; Clark 1996; Davis 1998; Green 2007; Neale 1992; Recanati 1986; Schiffer 1972; Sperber–Wilson 1986.

A felsorolt példákban, akárcsak a Heródes-példában, természetes jelekkel van dolgunk. Ettől azonban még plauzibilisnek tűnik azt gondolnunk, hogy a bennük szereplő megnyilatkozások igenis a nem-természetes jelentés esetei közé tartoznak. A verbális megnyilatkozások – „itt vagyok!”, „tudok cincogó hangon beszélni!” – különösen problematikusak Grice számára: bizonyosan szeretnénk fenntartani, hogy Vili azt *mondta*, hogy ott van, és hogy én azt *mondtam*, hogy tudok cincogó hangon beszélni. Emlékezzünk a III. rész végén szereplő ábrára: ha kizárnánk a beszélői jelentés köréből ezeket az eseteket, akkor (a grice-i elemzés keretei közt) le kellene mondanunk arról, hogy a *mond* kategóriája alá soroljuk őket (Neale 1992, 548–549). Ne feledjük: Grice szerint amit mondunk, azt úgy is kell értenünk – vagyis a beszélői jelentés része! Így hát erős érvek szólnak amellett, hogy a (3)-as feltételt kihagyjuk a meghatározásból.

Grice talán azért utasítja vissza, hogy a Heródes-példa, valamint az imént felsoroltak a nem-természetes jelentés esetei közé tartoznak, mert igencsak közel állnak a *természetes* jelentéshez. Ez azonban Grice későbbi, 1976-ban írt „Még egyszer a jelentésről” című írása (lásd a 18. fejezetet) fényében nem okoz problémát: Grice megpróbál kapcsolatot teremteni a természetes és a nem-természetes jelentés között; s megpróbálja rekonstruálni, milyen egyre összetettebb szándékok, vélekedések hozzáadásával juthatunk el arra a szintre, ahol egy lény már kifejez valamilyen nem-természetes jelentést a megnyilvánulásával.

Azzal, hogy a (3)-as feltételt töröltük a meghatározásból, egy további problémát is sikerült megoldanunk: a *matematikai bizonyítás* esetét (101, Vlach 1981). Mikor a Pitagorasz-tétel bizonyításának végén azt mondom: „Tehát $a^2+b^2 = c^2$ ”, amit mondtam, nem-természetesen jelentette, hogy $a^2+b^2 = c^2$, pedig a (3)-as szándék nincs jelen: éppen azt szeretném, hogy a hallgatóságom a bizonyítás alapján higgye el a konklúziót, és ne a konklúzió *állítás*a legyen ennek az indoka.

Most, hogy definiáltuk a beszélői jelentést, ideje visszatérnünk a konvencionális jelentés meghatározásához.⁴³

A (TELJES) MEGNYILATKOZÁSJELENTÉS ELEMZÉSE A BESZÉLŐI JELENTÉS ALAPJÁN

Egy K nyelvi közösség számára az X teljes megnyilatkozástípus akkor és csak akkor jelenti azt, hogy p , ha

- (1) K legalább néhány (vagy sok) tagja viselkedési repertoárjának részét képezi az az eljárás, hogy végrehajtják X egyik példányát, ha azt a jelentést fejezik ki, hogy p , és
- (2) attól függően marad fenn a viselkedési repertoárjukban ez az eljárás, hogy joggal feltételezik-e, hogy a K legalább néhány (másik) tagja viselkedési repertoárjának is részét képezi vagy részét képezte az eljárás. (Lásd: 120)

⁴³ Grice megkülönbözteti egy megnyilatkozástípus időfüggetlen és aktuális időfüggetlen jelentését, amivel a kétértelmű kifejezésekről kíván számot adni. A fenti definícióban – Neale (1992, 553) nyomdokain haladva – eltekintünk a kétértelműség kérdésétől.

Az indexikus kifejezéseket tartalmazó mondatok kimondása révén végrehajtott megnyilatkozásokat azonban még ez a definíció sem képes kezelni (Neale 1992; Schiffer 1972). Hogyan adunk számot például az „itt vagyok” megnyilatkozás-típus jelentéséről? Erre a kérdésre Grice-tól nem kapunk választ.

Már csak egy lépés van hátra: a *mond* meghatározása a beszélői jelentés és a mondatjelentés alapján.

A *MOND* ELEMZÉSE A BESZÉLŐI JELENTÉS ÉS A MONDATJELENTÉS ALAPJÁN

B *x* kimondása révén akkor és csak akkor mondta azt, hogy *p*, ha

- (1) *x* kimondása révén (részben legalábbis) kifejezte azt a jelentést, hogy *p*,
- (2) *x* meghatározott alkotóelemekből (például szavakból) áll, amelyek egy szabályrendszernek (különböző szintaktikai szabályoknak) megfelelően vannak elrendezve, és
- (3) *x* az alkotóelemek egyedi jelentése, az alkotóelemek elrendezése és szintaktikai tulajdonságai révén jelenti azt, hogy *p*. (Lásd: 83–84)

Grice azonban ezt a lépést sem hajtja végre hiánytalanul: az indexikus kifejezések kérdésén túl a konvencionális implikaturák kategóriája (emlékszünk: „A nyulak lábujjhegyen járnak, tehát csendesek”) is gondot okoz az elemzés számára. A fenti meghatározás ugyanis valójában nemcsak a *mond* fogalmára illik, hanem a konvencionális implikatura fogalmára is. Egy hiányzó láncszemünk tehát még mindig maradt: a *mond* és a konvencionális implikatura elkülönítése. A kör azonban így is kis híján teljes.⁴⁴

⁴⁴ Szeretném megköszönni Bárány Tibornak és Márton Miklósnak, hogy számos éleslátó megjegyzést fűztek tanulmányom korábbi változatához. Írásom az MTA–ELTE Nyelvfilozófiai Kutatócsoportjának és az MTA Bolyai János kutatási ösztöndíjának támogatásával készült.

Irodalom

- Austin, J. L. 1962/1990. *Tetten ért szavak: A Harvard Egyetemen 1955-ben tartott William James-előadások*. Szerk. J. O. Urmson. Ford. Pléh Csaba. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Austin, J. L. 1964. *Sense and Sensibilia*. Ed. G. J. Warnock. Oxford: OUP.
- Austin, J. L. 2006. A mentségek védelme. Ford. Krokovay Zsolt. In Krokovay Zsolt (szerk.): *Felelősség*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 11–35.
- Avramides, A. 1989. *Meaning and Mind*. Cambridge: MIT.
- Bach, K. 1999. The Myth of Conventional Implicature. *Linguistics and Philosophy*, 22, 327–66.
- Bach, K. 2006. The top 10 Misconceptions about Implicature. In B. Birner – G. Ward (eds.): *Drawing the Boundaries of Meaning: Neo-Gricean Studies in Pragmatics and Semantics in Honor of Laurence R. Horn*. Amsterdam: John Benjamins, 21–30.
- Bach, K. – M. Harnish 1979. *Linguistic Communication and Speech Acts*. Cambridge, Mass.: MIT.
- Benjamin, B. S. 1956. „Remembering”. *Mind*, 65, 312–331.
- Chapman, S. 2005. *Paul Grice, Philosopher and Linguist*. Houndmills: Palgrave MacMillan.
- Clark, H. 1996. *Using Language*. Cambridge: CUP.
- Davis, W. 1998. *Implicature*. Cambridge: CUP.
- Davis, W. 2010. Implicature. In E. N. Zalta (ed.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2010 Edition), URL =<<http://plato.stanford.edu/archives/win2010/entries/implicature/>>.
- Descartes, R. 1998. *A filozófia alapelvei*. Ford. Dékány András. Budapest: Osiris Kiadó.
- Descartes, R. 1994. *Elmélkedések az első filozófiáról*. Ford. Boros Gábor. Budapest: Atlantisz Kiadó.
- Descartes, R. 1993. *Értekezés a módszerről*. Fordította Szemere Samu, a fordítást átdolgozta Boros Gábor. Budapest: Ikon Kiadó.
- Descartes, R. 1980. *Szabályok az értelem vezetésére*. Ford. Szemere Samu. In René Descartes: *Válogatott írások*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 97–163.
- Eszes B. – Tózsér J. 2005. Mi az analitikus filozófia? *Kellék*, 27–28, 45–73.

- Farkas K. – Kelemen J. 2002. *Nyelvfilozófia*. Szerk. Bárdos J. Budapest: Áron Kiadó.
- Fogelin, Robert J. 1991. Paul Grice: Studies in the Way of Words. Book review. *Journal of Philosophy*, 88, 213–219.
- Grandy, R. – R. Warner 1986. Paul Grice: A View of His Work. In R. Grandy – R. Warner (eds.): *Philosophical Grounds of Rationality*. Oxford: Clarendon, 1–44.
- Grandy, R. – R. Warner 2006. Paul Grice. In E. N. Zalta (ed.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2009 Edition)*. URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/sum2009/entries/grice/>>.
- Green, M. 2007. *Self-Expression*. Oxford: OUP.
- Grice, P. 1941. Personal Identity. *Mind*, 50, 330–350; reprint in J. Perry (ed.): *Personal Identity*. Berkeley: University of California Press, 1975, 73–95.
- Grice, P. 1957. Meaning. *Philosophical Review*, 66, 377–388.
- Grice, P. 1961. The Causal Theory of Perception. *Proceedings of the Aristotelian Society*, suppl. vol. 35, 121–52.
- Grice, P. 1968. Utterer's Meaning, Sentence Meaning and Word Meaning. *Foundations of Language*, 4, 225–242.
- Grice, P. 1969a. Vacuous Names. In D. Davidson – J. Hintikka (eds.): *Words and Objections*. Dordrecht: Reidel, 118–145.
- Grice, P. 1969b. Utterer's Meaning and Intentions. *Philosophical Review*, 78, 147–177.
- Grice, P. 1971. Intention and Uncertainty. *Proceedings of the British Academy*, 263–279.
- Grice, P. 1975a. Method in Philosophical Psychology: From the Banal to the Bizarre. *Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association*, 23–53. Reprint in Grice (1991): 121–61.
- Grice, P. 1975b. Logic and Conversation. In Davidson D. – Harman G. (eds.): *The Logic of Grammar*. Encino: Dickenson, 64–75.
- Grice, P. 1975c. Logic and Conversation. In P. Cole – J. Morgan (eds.): *Syntax and Semantics*. Vol. 3: *Speech Acts*. New York: Academic, 41–58.
- Grice, P. 1978. Further Notes on Logic and Conversation. In P. Cole (ed.): *Syntax and Semantics*. Vol. 9: *Pragmatics*. New York: Academic, 113–128.
- Grice, P. 1981. Presupposition and Conversational Implicature. In P. Cole (ed.): *Radical Pragmatics*. New York: Academic, 183–198.
- Grice, P. 1986a. Actions and Events. *Pacific Philosophical Quarterly*, 67, 1–35.
- Grice, P. 1986b. Reply to Richards. In R. Grandy – R. Warner (eds.): *Philosophical Grounds of Rationality*. Oxford: OUP, 45–106. Reprint (Reply to Richards, Final Section: Metaphysics, Philosophical Psychology, and Value) in Grice (1991), 93–120.
- Grice, P. 1988. Aristotle on the Multiplicity of Being. *Pacific Philosophical Quarterly*, 67, 1–35.
- Grice, P. 1991. *The Conception of Value*. Oxford: Clarendon.
- Grice, P. 2001. *Aspects of Reason*. Oxford: Clarendon.

- Grice, P. – J. Baker 1985. Davidson on “Weakness of the Will”. In B. Vermazen – M. Hintikka (eds.): *Essays on Davidson: Actions and Events*. Oxford: Clarendon, 27–49.
- Harnish, M. 1976. Logical Form and Implicature. In T. Bever et al. (eds.): *An Integrated Theory of Linguistic Ability*. New York: Crowell, 313–391.
- Hacker, P. 1996. *Wittgenstein’s Place in Twentieth Century Analytic Philosophy*. Oxford: Blackwell.
- Horn, L. 1984. Towards a New Taxonomy for Pragmatic Inference: Q-based and R-based Implicature. In D. Schiffrin (ed.): *Georgetown University Round Table on Languages and Linguistics*. Washington, D. C.: Georgetown University Press, 11–42.
- Horn, L. 1989. *A Natural History of Negation*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hugly, P. – C. Sayward 1979. A Problem About Conversational Implicature. *Linguistics and Philosophy*, 3, 19–25.
- Levinson, S. 1983. *Pragmatics*. Cambridge: CUP.
- Levinson, S. 2000. *Presumptive Meanings: The Theory of Generalized Conversational Implicature*. Cambridge, Mass.: MIT.
- Locke, J. 2003. *Értekezés az emberi értelemről*. Ford. Vassányi Miklós és Csordás Dávid. Budapest: Osiris Kiadó.
- Malcolm, N. 1942. Certainty and Empirical Statements. *Mind*, 51, 18–46.
- Malcolm, N. 1949. Defending Common Sense. *Philosophical Review*, 58, 201–220.
- Malcolm, N. 1952². Moore and Ordinary Language. In Paul Arthur Schilpp (szerk.): *The Philosophy of G. E. Moore*. New York: Tudor Publishing, 343–368.
- Mill, J. S. 1868. *An Examination of Sir William Hamilton’s Philosophy*. I. Boston, Mass.: William V. Spencer.
- Moore, G. E. 1981. A józan ész védelmében. Ford. Vámosi Pál. In George Edward Moore: *A józan ész védelmében*. Budapest: Magyar Helikon, 61–115.
- Moore, G. E. 1981. A külvilág bizonyítása. Ford. Vámosi Pál. In George Edward Moore: *A józan ész védelmében*. Budapest: Magyar Helikon, 199–241.
- Neale, S. 1992. Paul Grice and the Philosophy of Language. *Linguistics and Philosophy*, 15: 509–559.
- Neale, S. megjelenés előtt. Implicit Reference. In G. Ostertag (ed.): *Meanings and Other Things: Essays on Stephen Schiffer*. Cambridge, Mass.: MIT.
- Potts, C. 2005. *The Logic of Conventional Implicatures*. Oxford: OUP.
- Price, H. H. 1932. *Perception*. London: Methuen.
- Prichard, H. A. 1950. *Knowledge and Perception*. Oxford: Clarendon Press.
- Quine, W. V. O. 1951/1999. Az empirizmus két dogmája. Ford. Faragó-Szabó István. In Forrai Gábor – Szegedi Péter (szerk.): *Tudományfilozófia*. Budapest: Áron Kiadó, 131–151.
- Quine, W. V. 1960. *Word and Object*. Cambridge, Massachusetts: MIT.
- Ramsey, F. P. 1931. Facts and Propositions. In uő: *The Foundations of Mathematics*. London: Routledge and Kegan Paul Ltd., 138–152.

- Recanati, F. 1986. Defining Communicative Intentions. *Mind and Language*, 1, 213–242.
- Ryle, G. 1949/1999. *A szellem fogalma*. Ford. Altrichter Ferenc. Budapest: Osiris.
- Russell, B. (1905/2005). A denotálásról. Ford. Simonyi András. *Világosság*, 46: 12, 5–16.
- Sadock, J. 1978. On Testing for Conversational Implicature. In P. Cole (ed.): *Syntax and Semantics*. Vol. 9: *Pragmatics*. New York: Academic, 281–298.
- Schiffer, S. 1972. *Meaning*. Oxford: Clarendon.
- Searle, J. R. 1965. What Is a Speech Act? In Max Black (szerk.): *Philosophy in America*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 221–239.
- Searle, J. R. 1966. Assertions and Aberrations. In B. A. O. Williams – A. C. Montefiore (szerk.): *British Analytical Philosophy*. London: Routledge and Kegan Paul, 41–54.
- Searle, J. R. 1969/2009. *Beszédaktusok*. Ford. Bárány Tibor. Budapest: Alkalmazott Kommunikációtudományi Intézet – Gondolat Kiadó.
- Sperber, D. – D. Wilson 1986. *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell.
- Stainton, R. 2005. Grice, Herbert Paul (1913–88). In J. Shook (ed.): *Dictionary of Modern American Philosophers*. Bristol: Thoemmes, 983–988.
- Stevenson, Ch. L. 1944. *Ethics and Language*. New Haven, London: Yale University Press.
- Strawson, P. Fr. 1949. Truth. *Analysis*, 9, 83–97.
- Strawson, P. 1950/1985. A referálásról. Fordító megjelölése nélkül. In Irving M. Copi – James A. Gould (szerk.): *Kortárs tanulmányok a logikaelmélet köréből*. Budapest: Gondolat Kiadó, 167–207.
- Strawson, P. 1952. *Introduction to Logical Theory*. London: Methuen.
- Strawson, P. 1964/1997. Intenció és konvenció a beszédaktusokban. Ford. Sebes Gábor. In Pléh Csaba – Síklaki Isván – Terestyéni Tamás (szerk.): *Nyelv – kommunikáció – cselekvés*. Budapest: Osiris Kiadó, 198–212.
- Vlach, F. 1981. Speaker's meaning. *Linguistics and Philosophy*, 4, 359–381.
- Wittgenstein, L. 1953/1998. *Filozófiai vizsgálódások*. Ford. Neumer Katalin. Budapest: Atlantisz Kiadó.
- Zvolenszky Zs. 2006. Grice metaforaelméletének védelmében: Ki mondta, hogy az élet nem habos torta? *Világosság*, 2006/8–9–10, 9–19.